

Wiktorija Krakowiak

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
e-mail: wiktoria.krakowiak3@mail.umcs.pl
<https://orcid.org/0009-0002-1967-5326>

Znajomość zasad i przestrzeganie *savoir-vivre*'u przez uczniów szkół średnich

HIGH SCHOOL STUDENTS' KNOWLEDGE OF ETIQUETTE AND ADHERENCE TO SOCIAL NORMS

Summary

Social etiquette and good manners are fundamental to proper human conduct. Students receive their initial instruction in decorum and the social graces from their immediate environment; consequently, etiquette continues to be viewed as an essential pillar of upbringing. However, as empirical research confirms, the contemporary educational environment has seen a marked increase in inappropriate behavior among young people. This empirical study was conducted to identify specific elements of etiquette known to the surveyed youth. The results indicate that respondents possess a strong command of basic societal rules. The findings suggest that future efforts should focus on reinforcing cultural norms and correcting deviant behaviors. Furthermore, the primary social environment must effectively prepare young people to function within a society governed by established cultural standards.

Keywords: etiquette; manners; social conduct; youth; school; family; education

Streszczenie

Kultura osobista jest uznawana za podstawę prawidłowego funkcjonowania człowieka. Pierwsze lekcje dotyczące ogłady czy zasad panujących w otaczającej rzeczywistości otrzymuje on w najbliższym środowisku, a *savoir-vivre* nadal postrzegany jest jako istotny element wychowania. Jednakże we współczesnym środowisku edukacyjnym, co potwierdzają wyniki badań empirycznych, obserwuje się nasilenie niewłaściwych zachowań wśród młodzieży. Przeprowadzone badania empiryczne miały na celu określenie, jakie elementy zasad *savoir-vivre* są znane badanej młodzieży. Uzyskane wyniki wskazują, że respondenci posiadają znajomość podstawowych zasad *savoir-vivre*. We wnioskach stwierdzono, że w przyszłości zasadne jest podejmowanie działań ukierunkowanych na utrwalanie zasad kultury oraz korygowanie błędnych postaw, a środowiska

najbliższego otoczenia powinny przygotowywać młodzież do funkcjonowania w społeczeństwie opartym na normach kulturowych.

Słowa kluczowe: *savoir-vivre*; maniere; przyzwoitość; młodzież; szkoła; rodzina; edukacja

Wstęp

Pomimo szerokiego zainteresowania zagadnieniami norm zachowań społecznych pojęcie *savoir-vivre*'u rzadko funkcjonuje jako samodzielny przedmiot współczesnych badań empirycznych, co uzasadnia podjęcie niniejszej problematyki. Literatura dotycząca kulturalnego zachowania człowieka w różnych kontekstach społecznych najczęściej ujmowana jest pod innymi pojęciami, takimi jak: uprzejmość, etykieta czy kompetencje społeczne. Dotychczasowe badania nie dostarczają licznych empirycznych analiz odnoszących się wprost do *savoir-vivre*'u jako odrębnego konstruktu teoretycznego, w szczególności w kontekście jego definicji oraz roli rodziców i nauczycieli w jego internalizacji przez dzieci. Większość dostępnych opracowań koncentruje się raczej na szerszych zagadnieniach norm społecznych, takich jak edukacja językowej grzeczności czy nauka etykiety szkolnej związana ze statutem szkoły. Taka sytuacja wskazuje na istotną lukę badawczą, a jednocześnie pozwala zauważyć malejące zainteresowanie tematyką dobrych manier¹.

Dzieci od najmłodszych lat uczą się poprzez obserwację i naśladowanie, dlatego też przyswajanie zasad ogłady i manier zależy od właściwych autorytetów i środowiska, w którym się wychowują, szczególnie od wzorców płynących od rodziców². Otaczająca rzeczywistość nie jest sceną, na której ludzie odgrywają rolę specjalistów od właściwego zachowania. Dobre nawyki powinny być naturalnie wpisane w osobowość każdego człowieka³. Określenia często niepoprawnie stosowane jako synonim dla terminu „*savoir-vivre*”, takie jak: obycie, *bon ton*, etykieta czy ogłada, łączy wspólny cel, którym jest wskazanie drogi, jak należy zachowywać się oraz jakich zasad przestrzegać w konkretnych sytuacjach społecznych. Sam termin „*savoir-vivre*” jest definiowany jako: „klasa najwyższej umiejętności życiowej”⁴; zbiór zasad odpowiedniego i umiejętnego

1 Arleta Hrehorowicz, „Ocena poziomu wiedzy studentów pedagogiki z pokolenia ‘Z’: O *savoir-vivre* w perspektywie badań ilościowych i jakościowych”, *Transformacje*, nr 2 (2022): 273.

2 Anna Bullo i Peter J. Schulz, „Parent-child Communication, Social Norms, and the Development of Cyber Aggression in Early Adolescence”, *Journal of Youth and Adolescence* 51, nr 9 (2022): 1775, 1782, <https://doi.org/10.1007/s10964-022-01625-1>.

3 Anna Jawor, „Dobre wychowywanie widziane przez kryształ, czyli *savoir-vivre* według Zofii Stryjeńskiej”, *Kultura i Edukacja* 2023, nr 1 (2023): 122, <https://doi.org/10.15804/kie.2023.01.08>.

4 Jawor, 118.

ich stosowania⁵; zasady poprawnego i właściwego wychowania oraz znajomość form towarzyskich⁶, a także jako wszelkie poprawne zachowania jednostek będące w zgodzie z kulturą osobistą i normami danego społeczeństwa⁷. W artykule pojęcie *savoir-vivre*'u rozumiane jest jako zespół zasad dotyczących kulturalnego zachowania w kontaktach społecznych, obejmujący zarówno wiedzę o zasadach etykiety, jak i deklarowane zachowania uczniów w różnych sytuacjach społecznych. Ponieważ dobre wychowanie stanowi „przepustkę młodego człowieka w dorosły świat”⁸, dlatego wiedzę na temat tego, jak zachowywać się w określonych sytuacjach społecznych, powinno człowiekowi dostarczać od najmłodszych lat jego najbliższe otoczenie. Mowa tu o rodzinie, szkole oraz środowisku lokalnym.

Na kształtowanie się właściwych postaw społecznych i przestrzeganie przyjętych zasad kultury ma wpływ proces socjalizacji, który jest opisywany jako mechanizm prowadzący do internalizacji norm i wartości społecznych, kształtujący zachowania jednostki w życiu społecznym, także w kontekście norm etykiety i *savoir-vivre*'u⁹. W badaniach nad normami społecznymi wykazano, że osobiste normy moralne i społeczne młodzieży są silnie kształtowane przez wpływ rówieśników oraz kontekst szkolny i rodzinny¹⁰.

Szkoła jest miejscem, w którym dzieci i młodzież spędzają wiele godzin na przyswajaniu sobie nowych informacji, utrwalaniu zdobytej wiedzy, ale i poszerzaniu w placówce swoich kompetencji i umiejętności społecznych. Nauczyciele poświęcają znaczną część czasu na przygotowanie uczniów do egzaminów oraz samodzielnego funkcjonowania w rzeczywistości społecznej. Ich rola wykracza jednak poza realizację treści dydaktycznych i ocenianie wiedzy, obejmując także funkcję autorytetu

5 „Savoir-vivre”, Słownik języka polskiego PWN, dostęp 4 lutego 2026, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/savoir%20vivre.html>.

6 Anna Maria Gałęziowska-Krzystolik, „Grzeczność polska i francuska: Różnice i podobieństwa”, w *Czym kultura polska może uwieść frankofona?*, red. Andrzej Zieniewicz i Anna Rabczuk (Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2015), 156.

7 Stanisława Kurek-Kokocińska, *Przestrzeń kultury książki w publikacjach z zakresu savoir-vivre'u: Od PRL do Facebooka* (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2023), 13, <https://doi.org/10.1877/8/8331-440-2>.

8 Daniel Tabiś, „Etiquette and Savoir-Vivre in a Modern Teenager's Living Space”, *Catholic Pedagogy* 35, nr 1 (2024): 1, <https://doi.org/10.62266/pk.1898-3685.2024.35.26>.

9 Mariusz Gajewski, „Proces socjalizacji dzieci i młodzieży: podstawowe mechanizmy, funkcje, rodzinne i społeczne konteksty”, w *Tradiție și inovație în educație Învățământul superior: Clasic versus modern*, t. 2 (Universitatea de Stat din Tiraspol, 2019), 82, 84.

10 Yijie Wang i in., „Adolescents' Social Norms across Family, Peer, and School Settings: Linking Social Norm Profiles to Adolescent Risky Health Behaviors”, *Journal of Youth and Adolescence* 48, nr 5 (2019): 935, <https://doi.org/10.1007/s10964-019-00984-6>.

oraz nadzór nad zachowaniami uczniów. Pełnię rolę kogoś, kto pomoże rodzicom w prawidłowym kształtowaniu właściwych postaw i korygowaniu tych niewłaściwych¹¹. Dobro uczniów, troska o ich rozwój i wyposażenie w niezbędną wiedzę i umiejętności (rozumiane jako umiejętności społeczne i emocjonalne) związane są z funkcją wychowawczą nauczycieli. Odnosi się ona do zadań związanych z planowaniem i koordynacją procesów poznawczych i rozwojowych dzieci, organizowaniem działań wychowawczych i kierowaniem czynnościami zmierzającymi do wypracowywania umiejętności kooperacji zarówno w grupie rówieśniczej, jak i z dorosłymi¹². W tym miejscu warto wyjaśnić termin „wychowanie”, oznaczający proces modelowania „postaw i innych cech osobowości dzieci i młodzieży łącznie ze stwarzaniem im warunków ułatwiających samoaktualizację drzemiących w nich konstruktywnych możliwości”¹³. Edukacja ma za zadanie przystosować uczniów do świata, w którym żyją, przekazując im wiedzę dotyczącą kultury, obyczajów i norm społecznych. Braki w wiedzy mogą nieść negatywne skutki związane z problemami w dostosowaniu się do społeczeństwa¹⁴. We współczesnym środowisku edukacyjnym, co potwierdzają wyniki badań empirycznych¹⁵, obserwuje się wzrost częstości występowania niewłaściwych zachowań wśród młodzieży. Zgodnie z Ustawą z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty¹⁶ do zadań szkoły należy wspieranie rodziców w realizacji funkcji wychowawczej. Jednak aby to zadanie było wykonane należyście, istotne jest zaangażowanie rodziców w działania szkoły. Jan Łuczyński zwraca uwagę, że w rzeczywistości wspomniana kooperacja, niestety, kończy się przrzucaniem na siebie odpowiedzialności¹⁷. Jednym z elementów problemowych jest tematyka związana z uczeniem manier. Powszechnie wiadomo, że wychowanie głównie spoczywa na barkach rodziny. Niemniej jednak niektórzy uważają, że szkoła, a szczególnie wychowawca, także odgrywa klu-

-
- 11 Vanessa Stawinoga, „Autorytet nauczyciela – zrobotyzowany ideał i wróg rodzica, czyli świadectwo upadku”, *Etyka Biznesu i Zrównoważony Rozwój: Interdyscyplinarne studia teoretyczno-empiryczne* 1 (2023): 44, 46.
  - 12 Janina Parafiniuk-Soińska, *Teoretyczne i empiryczne przesłanki doboru celów i treści kształcenia nauczycieli*, *Rozprawy i Studia* 144 (Wydawnictwo Naukowe US, 1994), 140–145.
  - 13 Mieczysław Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, 7 wyd. (Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010), 15–16.
  - 14 Jan Łuczyński, *Zarządzanie edukacyjne a wychowanie uczniów w szkole* (Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011), 18–19.
  - 15 Mª Belén Martínez-Fernández i in., „Student Misbehaviour and School Climate: A Multilevel Study”, *Psicología Educativa* 27, nr 1 (2020): 8, <https://doi.org/10.5093/psed2020a10>; Byeung-Kuk Oh, „The Impact of Misbehaving Peers: Behavioral Consequences in Classrooms”, *Korea and the World Economy* 25, nr 2 (2024): 90, <https://doi.org/10.46665/kwe.2024.08.25.2.89>.
  - 16 Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. 1991, Nr 95, poz. 425.
  - 17 Łuczyński, *Zarządzanie edukacyjne a wychowanie uczniów w szkole*, 35.

czową rolę w tym procesie. Obecny system szkolny nie zawsze zapewnia warunki sprzyjające kształtowaniu zasad kultury osobistej, dokonującym się nie tylko w toku formalnego nauczania, lecz także poprzez proces socjalizacji szkolnej, w tym modelowanie zachowań oraz codzienne praktyki funkcjonowania uczniów w środowisku szkolnym¹⁸. Jeśli najbliższe otoczenie uczniów nie kształtuje i nie koryguje niewłaściwych zachowań, ale daje młodym pokoleniom nieodpowiedni przykład, może pojawić się problem związany z wiedzą młodych ludzi na temat zasad kultury osobistej.

1. Problem i cel badań

Celem prowadzonych badań empirycznych była próba określenia, jakie elementy zasad *savoir-vivre*'u są znane ankietowanej młodzieży. Problem badawczy dotyczył znajomości zasad *savoir-vivre*'u i sposobu ich przestrzegania przez młodzież. W kontekście tak określonego problemu badawczego posłużono się następującymi pytaniami szczegółowymi:

1. W jaki sposób badani uczniowie definiują *savoir-vivre*?
2. Jaka jest znajomość zasad *savoir-vivre*'u w miejscach publicznych wśród badanej grupy uczniów?
3. Jakie są opinie badanych uczniów na temat zagadnień związanych z kulturalnym zachowaniem?
4. Czy badani uczniowie deklarują przestrzeganie właściwych zasad w określonych sytuacjach?

Pytania mają charakter diagnostyczny, dlatego też – zgodnie z zasadami metodologii badań – nie wymagają konstruowania hipotez roboczych. W celu uzyskania odpowiedzi na postawione pytania szczegółowe posłużono się metodą sondażu diagnostycznego z zastosowaniem techniki ankiety. Odpowiedzi respondentów zostały przeanalizowane, a powtarzające się elementy pogrupowano w kategorie w celu przejrzystej prezentacji wyników. W tabelach przedstawiono zarówno liczbę wskazań (N), jak i odsetek respondentów przypadających na każdą kategorię.

---

18 Carlos Valiente i in., „Emotion-Related Socialization in the Classroom: Considering the Roles of Teachers, Peers, and the Classroom Context”, *Developmental Psychology* 56, nr 3 (2020): 4–5, <https://doi.org/10.1037/dev0000863>.

2. Metoda badawcza i charakterystyka próby

Zastosowaną metodą badawczą był sondaż diagnostyczny, który jest „sposobem gromadzenia wiedzy o interesujących badacza zjawiskach, zdarzeniach czy procesach zachodzących w środowisku społecznym, w oparciu o sondowanie opinii i poglądów osób dobranych z określonego punktu widzenia”¹⁹. Informacje interesujące badacza są pozyskiwane za pomocą wywiadu, ankiety, technik statystycznych, a także analizy dokumentów²⁰. Z kolei jako technikę wykorzystano ankietę rozumianą jako sposób zbierania danych w oparciu o wypełniony przez badanych kwestionariusz. Uzyskane w ten sposób informacje umożliwiają znalezienie odpowiedzi na sformułowane pytania szczegółowe²¹. W celu określenia znajomości zasad *savoir-vivre*’u wśród młodzieży opracowano samodzielnie zaprojektowany kwestionariusz. Kwestionariusz powstał na podstawie przeglądu literatury dotyczącej *savoir-vivre*’u, a niektóre jego elementy zostały opracowane przez autorkę badania w celu dostosowania do realiów młodzieży szkolnej. Kwestionariusz składa się z 21 pytań o charakterze zamkniętym, półotwartym oraz otwartym. Pytania zamknięte umożliwiały badanym uczniom wybór spośród wcześniej określonych odpowiedzi, pytania półotwarte dawały możliwość wskazania jednej z przygotowanych odpowiedzi lub podania własnej, z kolei pytania otwarte pozwalały na swobodną wypowiedź i formułowanie własnych opinii. Dobór sytuacji uwzględnionych w kwestionariuszu badawczym został oparty na analizie klasycznych opracowań z zakresu *savoir-vivre*’u, zwłaszcza na publikacji Herberta Schwinghammera²² oraz opracowaniu Zofii Stryjeńskiej²³. W obu pozycjach omawiane są podstawowe obszary regulowane normami grzecznościowymi, takimi jak: zachowanie w miejscach publicznych, zasady obowiązujące przy stole, formy zwracania się do innych osób czy elementy etykiety formalnej. Te sytuacje są przedstawiane przez autorów jako klasyczne i uniwersalne przykłady zachowań świadczących o kulturze osobistej. Choć wskazane publikacje nie uwzględniają w pełni współczesnych zagadnień, takich jak netykieta, czyli normy komunikacji w przestrzeni cyfrowej, stanowiły one punkt wyjścia do konstrukcji narzędzia badawczego. Pozostałe pytania zostały opracowane

---

19 Albert Wojciech Maszke, *Metody i techniki badań pedagogicznych* (Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2008), 172.

20 Maszke, 173.

21 Tadeusz Pilch i in., *Zasady badań pedagogicznych*, 2 wyd. (Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 1998), 96.

22 Herbert Schwinghammer, *Wielka księga savoir-vivre’u*, tłum. Barbara Tarnas (Klub dla Ciebie, 2005).

23 Zofia Stryjeńska, *Savoir-vivre czyli Nowoczesne pojęcia o dobrem wychowaniu oraz przegląd pobieżny zwyczajów towarzyskich* (Bosz, 2019).

autorsko w oparciu o aktualny kontekst społeczny oraz obserwację codziennych sytuacji, w których młodzież funkcjonuje. Miały one na celu uzupełnienie klasycznego ujęcia *savoir-vivre*'u o elementy adekwatne do współczesnych realiów komunikacyjnych i społecznych. Przyjęte wskaźniki odnoszą się zatem do społecznie utrwalonych, normatywnie opisanych wzorców zachowań, a jednocześnie uwzględniają aktualne konteksty funkcjonowania młodzieży.

Badanie przeprowadzono w IX Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika w Lublinie. Dobór próby badawczej miał charakter losowy na poziomie instytucjonalnym. W pierwszym etapie sporządzono listę 43 szkół średnich funkcjonujących na terenie Lublina, a następnie spośród nich wyłoniono jedną placówkę w drodze losowania. Zastosowanie procedury losowej miało na celu ograniczenie ryzyka błędu selekcji oraz zwiększenie reprezentatywności próby badawczej na poziomie instytucji. W obrębie wybranej szkoły dobór uczniów był dostępnościowy. Uczestnikami badania zostali uczniowie, którzy wyrazili zgodę na udział i byli obecni w dniu przeprowadzenia ankiety. Takie połączenie doboru losowego i dostępnościowego pozwoliło zebrać dane przy zachowaniu realnych możliwości organizacyjnych badania. W badaniu wzięło udział 94 uczniów. Wśród uczestników było 72 dziewczęta, 14 chłopców, a 8 osób nie określiło swojej płci. Spośród respondentów 57 zadeklarowało miasto jako miejsce pochodzenia, a 37 – wieś. W badaniu uczestniczyło 39 uczniów klas pierwszych, 12 uczniów klas drugich, 42 uczniów klas trzecich oraz 1 uczeń klasy czwartej. Tabela 1 przedstawia wykształcenie rodziców respondentów. Wśród badanych rodziców dominowało wykształcenie wyższe, które deklarowało 82,98% matek oraz 69,14% ojców. Wykształcenie średnie posiadało odpowiednio 11,7% matek i 20,21% ojców, przy czym było ono częstsze wśród ojców niż matek. Wykształcenie zawodowe deklarowała 1 matka i 7 ojców, natomiast wykształcenie podstawowe – 2 matki i 1 ojciec. Brak odpowiedzi dotyczącej poziomu wykształcenia odnotowano u 2 badanych.

Tabela 1. Wykształcenie rodziców

Wykształcenie matki	N	Wykształcenie ojca	N
wyższe	78 (82,98%)	wyższe	65 (69,14%)
średnie	11 (11,7%)	średnie	19 (20,21%)
zawodowe	1 (1,06%)	zawodowe	7 (7,46%)
podstawowe	2 (2,13%)	podstawowe	1 (1,06%)
brak odpowiedzi	2 (2,13%)	brak odpowiedzi	2 (2,13%)

ciąg dalszy na następnej stronie

Tabela 1. Wykształcenie rodziców (cd.)

Wykształcenie matki	N	Wykształcenie ojca	N
Razem	94 (100%)	Razem	94 (100%)

Źródło: opracowanie własne.

3. Procedura i wyniki analizy danych

Badanie polegało na losowym doborze grupy badawczej. Losowe pobieranie próby, jak sama nazwa wskazuje, jest metodą polegającą na przypadkowym doborze respondentów z określonej populacji²⁴. W badaniu zastosowano następującą procedurę. Początkowo zidentyfikowano wszystkie szkoły średnie w Lublinie, tworząc ich pełną listę i nadając każdej szkole unikalny numer identyfikacyjny. Następnie, korzystając z metody losowej, wylosowano jeden numer szkoły przy użyciu generatora liczb losowych. Po wyłonieniu szkoły nawiązano kontakt z jej administracją w celu dopełnienia niezbędnych formalności, w tym uzyskania zgody na przeprowadzenie badania. Po uzyskaniu zgody oraz dostarczeniu drukowanych kopii ankiety rozpoczęto proces zbierania danych. Zebrane wyniki poddano analizie uwzględniając, że reprezentują one tylko wybraną szkołę.

Wyniki badań, zostały uporządkowane zgodnie z postawionymi pytaniami szczegółowymi, które odnoszą się do trzech zasadniczych obszarów analitycznych: wiedzy o zasadach *savoir-vivre'u*, postaw wobec norm społecznych oraz deklarowanych zachowań uczniów.

Do pierwszej kategorii zakwalifikowano pytania dotyczące sposobu definiowania pojęcia *savoir-vivre'u* przez badanych oraz poziomu znajomości zasad obowiązujących w miejscach publicznych. Druga kategoria obejmuje postawy wobec norm społecznych i dotyczy opinii uczniów na temat kulturalnego zachowania. Trzeci obszar analizy koncentruje się na deklarowanych zachowaniach badanych, a więc na tym, czy uczniowie wskazują na przestrzeganie właściwych zasad w określonych sytuacjach.

Taki podział umożliwia przejrzyste i logiczne przedstawienie wyników, a także pozwala na kompleksową analizę badanego zagadnienia.

24 Mieczysław Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, 7 wyd. (Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2008), 41.

3.1. Wiedza o zasadach *savoir-vivre*'u

Pierwsze pytanie szczegółowe dotyczyło zrozumienia, w jaki sposób termin „*savoir-vivre*” został zdefiniowany przez ankietowanych uczniów. Odpowiedzi respondentów zostały przeanalizowane, a powtarzające się elementy pogrupowano w kategorie w celu ich uporządkowanej prezentacji. W tabeli 2 przedstawiono liczbę wskazań oraz odsetek respondentów dla każdej kategorii.

Tabela 2. *Savoir-vivre* w opinii respondentów

Kategoria odpowiedzi	N
Zasady dobrego wychowania i zachowania	49 (52,13%)
Zasady właściwego zachowania w danej sytuacji	22 (23,4%)
Zasady kulturalnego zachowania	7 (7,46%)
inne	5 (5,32%)
Zbiór zasad opisujących, jak powinno się zachować	4 (4,25%)
Właściwe zachowanie w określonych miejscach i sytuacjach	2 (2,13%)
brak odpowiedzi	4 (4,25%)

Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej respondentów (52,13%) *savoir-vivre* określa jako zasady dobrego wychowania i zachowania. W dalszej kolejności pojęcie *savoir-vivre*'u utożsamiano z zasadami właściwego oraz kulturalnego zachowania w określonych sytuacjach (23,4%), podkreślając kulturowy charakter (7,46%). Rzadziej pojawiały się odpowiedzi o bardziej ogólnym i abstrakcyjnym charakterze, wskazujące na *savoir-vivre* jako zbiór zasad opisujących sposób zachowania (4,25%) czy też właściwe zachowywanie się we właściwych miejscach i kontekstach (2,13%). Nieliczni badani udzielili odpowiedzi, które zaklasyfikowano do kategorii „inne” (5,32%), lub nie udzielili odpowiedzi (4,25%). Analiza odpowiedzi badanych w tym zakresie pozwoliła na wyłonienie wniosków, z których wynika, że badani uczniowie wykazują rozumienie znaczenia terminu „*savoir-vivre*” i trafnie zwracają uwagę, że jego istota tkwi w umiejętności właściwego zachowania się człowieka w zmiennych kontekstach społecznych. Podobne rozumienie tego pojęcia odnotowano w badaniach przeprowadzonych przez Arletę Hrehorowicz²⁵, w których studenci pedagogiki również utożsamiali *savoir-vivre* przede wszystkim z normami grzecznościowymi regulującymi kontakty społeczne.

25 Hrehorowicz, „Ocena poziomu wiedzy studentów pedagogiki z pokolenia ‘Z’”, 278.

Kolejne pytanie szczegółowe dotyczyło stopnia znajomości zasad *savoir-vivre'u* w miejscach publicznych wśród badanej grupy. Starając się odpowiedzieć na to zagadnienie, zadano badanym uczniom 9 pytań zawartych w tabeli 3.

Tabela 3. Stopień znajomości zasad etykiety w miejscach publicznych respondentów

Kategoria odpowiedzi	N
Osoba kulturalna zdaniem badanych to	
osoba potrafiąca zachować się w sposób odpowiedni do sytuacji	91 (96,81%)
szanująca innych pomimo odczuwanych emocji	1 (1,06%)
brak odpowiedzi	2 (2,13%)
Sposób należytego zakończenia e-maila do wychowawcy zdaniem badanych	
Z wyrazami szacunku, XYZ	42 (44,68%)
Pozdrawiam, XYZ	29 (30,85%)
Do widzenia, XYZ	10 (10,64%)
XYZ	5 (5,32%)
Z najwyższym poważaniem, XYZ	4 (4,25%)
Miłego dnia/wieczoru, XYZ	1 (1,06%)
Serdecznie pozdrawiam, XYZ	1 (1,06%)
Z góry dziękuję, XYZ	1 (1,06%)
Z poważaniem, XYZ	1 (1,06%)
Zdanie badanych dotyczące tego, czy należy mówić „na zdrowie”, gdy ktoś kichnie podczas rozmowy	
tak	69 (73,40%)
nie	15 (15,96%)
nie wiem	10 (10,64%)
Kto zdaniem badanych inicjuje przechodzenie na „ty”	
osoba starsza	73 (77,66%)
nie ma to znaczenia	17 (18,09%)
osoba młodsza	4 (4,25%)
Kto w opinii badanych ma pierwszeństwo, gdy autobus zatrzyma się na przystanku	
osoba wychodząca z autobusu	92 (97,88%)
osoba wchodząca do autobusu	1 (1,06%)
brak odpowiedzi	1 (1,06%)
Rozmawianie przez telefon w komunikacji miejskiej w opinii badanych	

ciąg dalszy na następnej stronie

Tabela 3. Stopień znajomości zasad etykiety w miejscach publicznych respondentów (cd.)

Kategoria odpowiedzi	N
można rozmawiać	57 (60,64%)
nie można rozmawiać	17 (18,09%)
nie wiem	13 (13,83%)
można, o ile nikt nie podsłuchuje	4 (4,25%)
można, ale po cichu	3 (3,19%)
W opinii badanych z sali kinowej w trakcie seansu należy wyjść	
jak najszybciej	42 (44,67%)
tyłem do ekranu	25 (26,6%)
przodem do ekranu	15 (15,96%)
nie ma to znaczenia	12 (12,77%)
Znaczenie ułożenia sztućców na danym obrazku w opinii badanych	
	
przerwa w jedzeniu	72 (76,6%)
zakończenie posiłku	20 (21,27%)
prośba o podanie kolejnego dania	2 (2,13%)
Młaskanie podczas jedzenia w naszej kulturze zdaniem badanych świadczy	
o braku kultury i złym zachowaniu	92 (97,87%)
o złym zachowaniu	4 (4,25%)
o pochwalę dla kucharza	1 (1,06%)
o tym, że jedzenie jest smaczne	1 (1,06%)

Źródło: opracowanie własne.

Przeważające wyniki badanych uczniów dotyczące tego, jak należy zakończyć e-mail skierowany do wychowawcy, są zgodne z normami formalnej i uprzejmej korespondencji. Najczęściej wskazywane były formuły o charakterze neutralnym lub uprzejmym, takie jak: „Z wyrazami szacunku, XYZ” (44,68%), „Pozdrawiam, XYZ” (30,85%) oraz „Do widzenia, XYZ” (10,64%). Rzadziej respondenci wybierali bardziej formalne sformułowania, np. „Z poważaniem, XYZ” (1,06%) czy „Z najwyższym poważaniem, XYZ” (4,25%). Niektórzy badani deklarowali mniej oficjalne zakończenia, takie jak „Serdecznie pozdrawiam, XYZ” (1,06%) lub podpis samym imieniem i nazwi-

skiem (5,32%). Pojawiały się również formuły o charakterze życzliwym, np. „Miłego dnia/wieczoru, XYZ” (1,06%) lub „Z góry dziękuję, XYZ” (1,06%). Zauważalna była także tendencja do składania życzeń „na zdrowie” w momencie kichnięcia osoby towarzyszącej (73,40%), mimo że nie jest to zgodne z formalnymi zasadami *savoir-vivre*’u. W przeważającej części uczniowie rozumieją, że inicjatywa przejścia na formę „ty” powinna należeć do osoby starszej (77,66%). Większość badanych była również świadoma zasad pierwszeństwa przy wchodzeniu do autobusu (97,88%), a także tego, że w komunikacji miejskiej można rozmawiać przez telefon (60,64%), przy czym tylko nieliczni (3 osoby) wskazali na konieczność zachowania dyskrecji, aby nie przeszkadzać innym pasażerom. W kontekście zachowań w kinie badani zwykle opuszczają salę podczas trwania seansu jak najszybciej (44,67%), jednak jedynie 25 osób wiedziało, że powinno się wychodzić, odwracając się tyłem do ekranu (26,6%). Większość uczniów udzieliła poprawnej odpowiedzi na pytanie dotyczące znaczenia ułożenia sztuców na talerzu przedstawionych na grafice (76,6%). Ponadto znaczna większość badanych uczniów wykazała świadomość, że mlaskanie podczas posiłku w naszej kulturze nie jest akceptowanym zachowaniem przy stole (97,87%).

3.2. Postawy wobec norm społecznych

W celu uzyskania odpowiedzi na trzecie pytanie szczegółowe w ankiecie uwzględniono cztery pytania kwestionariuszowe, które pozwoliły zebrać informacje na temat opinii i przekonań respondentów dotyczących kulturalnego zachowania. Analizując wyniki, należy podkreślić, że trzy pierwsze pytania odnoszą się głównie do komponentu poznawczego postawy (przekonania, opinie), natomiast czwarte pytanie zawiera deklaracyjny element, odnoszący się do emocjonalnego stosunku do określonego zachowania. Wyniki przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Opinie badanych uczniów na temat zagadnień związanych z kulturalnym zachowaniem

Kategoria odpowiedzi	N
Osoba kulturalna zdaniem badanych to	
osoba potrafiąca zachować się w sposób odpowiedni do sytuacji	91 (96,81%)
szanująca innych pomimo odczuwanych emocji	1 (1,06%)
brak odpowiedzi	2 (2,13%)
Czy w opinii badanych kultura osobista i znajomość zasad prawidłowego zachowania jest przydatna w życiu	
Tak, świadczy to o wychowaniu i kulturze osobistej	28 (29,79%)

ciąg dalszy na następnej stronie

Tabela 4. Opinie badanych uczniów na temat zagadnień związanych z kulturalnym zachowaniem (cd.)

Kategoria odpowiedzi	N
Jest, ponieważ wpływa na opinie innych o nas	26 (27,66%)
Tak, przygotowuje do dorosłego życia	11 (11,7%)
Jest, ułatwia nawiązywanie kontaktów społecznych	10 (10,64%)
Tak, ułatwia życie codzienne	7 (7,44%)
Tak, ponieważ umożliwia unikanie konfliktów	6 (6,38%)
Jest, pomaga w okazywaniu szacunku innym	3 (3,19%)
Tak, ponieważ pomaga w zdobyciu pracy lub awansu	2 (2,13%)
Tak, kreuje pozytywny wizerunek	1 (1,06%)
Ubiór osoby, w jakim nie powinna się ona pojawić w szkole, w opinii badanych	
odslaniający zbyt dużo	52 (55,32%)
wyzywający, wulgarny	26 (27,66%)
obrażający inne osoby	5 (5,32%)
niezgodny ze statutem szkoły	2 (2,13%)
brudny, niechlujny	2 (2,13%)
nieadekwatny do sytuacji	1 (1,06%)
w bluzie	1 (1,06%)
w kolorowych włosach	1 (1,06%)
brak odpowiedzi	4 (4,25%)
Stosunek badanych względem osób zachowujących się niekulturalnie	
Mam złą opinię na temat takich osób	32 (34,04%)
Zwracam im uwagę	20 (21,28%)
Odczuwam dyskomfort w ich obecności	11 (11,7%)
Odczuwam poirytowanie	7 (7,46%)
Unikam takich osób	6 (6,38%)
Nie obchodzi mnie to	5 (5,32%)
Jest mi przykro i wstyd mi za te osoby	3 (3,19%)
Ignoruję takie osoby	3 (3,19%)
Zachowuję się tak samo w stosunku do nich	2 (2,13%)
Pozytywny	1 (1,06%)
To zależy	1 (1,06%)
brak odpowiedzi	3 (3,19%)

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane wyniki pokazują, że niemal 97% uczniów utożsamia osobę kulturalną z jednostką potrafiącą dostosować swoje zachowanie do konkretnej sytuacji. Wszyscy badani udzielali odpowiedzi o pozytywnym charakterze, dotyczących przydatności zasad i kultury we własnym życiu. Respondenci, odpowiadając na pytanie dotyczące nieadekwatnego ubioru na terenie szkoły, w większości (55,32%) wskazywali na ubiór eksponujący większą część ciała. W badanej próbie 72 z 94 respondentów stanowiły dziewczęta. Analiza z uwzględnieniem liczebności grup wykazała, że uczennice częściej niż chłopcy wskazywały odsłaniający ubiór jako nieodpowiedni. Natomiast 27,66% badanych wskazało na ubiór o charakterze prowokacyjnym i wulgarnym, co może świadczyć o postrzeganiu szkoły jako przestrzeni wymagającej powściągliwości i neutralności w zakresie ubioru. Widoczna jest również tendencja wśród 1/3 respondentów (34,04%) do negatywnej oceny jednostek nieprzestrzegających norm kultury. Podobnie badania Hrehorowicz²⁶ pokazują, że studenci pedagogiki z pokolenia Z dostrzegają znaczenie zasad *savoir-vivre'u*, pozytywnie oceniają normy regulujące zachowanie w codziennym życiu i wskazują, które formy zachowań są społecznie pożądane, co potwierdza, że młodzi ludzie świadomie kształtują swoje opinie i postawy wobec kultury zachowania.

3.3. Deklarowane zachowania uczniów

Tabela 5 przedstawia kategorie dotyczące ostatniego z pytań szczegółowych, które odnosiło się do przestrzegania zasad kultury przez badaną młodzież w konkretnych sytuacjach.

Tabela 5. Przestrzeganie zasad grzecznościowych przez badanych w określonych kontekstach sytuacyjnych

Kategoria odpowiedzi	N
Gdy w trakcie ważnej rozmowy z drugą osobą dzwoni telefon, badany	
nie przerywa rozmowy jednak sprawdza, kto dzwoni	37 (39,36%)
ignoruje dzwoniący telefon	28 (29,79%)
przeprasza rozmówcę i oddala się, by odebrać telefon	21 (22,34%)
jeżeli sprawa nie jest pilna, ignoruje telefon	2 (2,13%)
przerywa rozmowę i odbiera telefon	2 (2,13%)

ciąg dalszy na następnej stronie

26 Hrehorowicz, „Ocena poziomu wiedzy studentów pedagogiki z pokolenia ‘Z’”, 290–291.

Tabela 5. Przestrzeganie zasad grzecznościowych przez badanych w określonych kontekstach sytuacyjnych (cd.)

Kategoria odpowiedzi	N
pyta, czy może odebrać	1 (1,06%)
pyta rozmówcę, czy będzie się komfortowo czuł, jeśli odbierze	1 (1,06%)
zależy kto dzwoni, jak ktoś z rodziny, to odbiera	1 (1,06%)
zależy, z kim rozmawia	1 (1,06%)
Gdy podczas siedzenia w poczekalni podchodzi do Ciebie z pytaniem osoba starsza, należy	
ustąpić mu/jej miejsca	72 (76,6%)
wstać	11 (11,7%)
nie ruszać się z miejsca	8 (8,51%)
udawać, że nie widzi się tej osoby	3 (3,19%)
Jak badani bezpośrednio zwracają się do rodzica/rodziców?	
mamo/tato	81 (86,17%)
po imieniu do obojga rodziców	4 (4,25%)
po imieniu do jednego z rodziców	3 (3,19%)
mamusi/tatusiu	2 (2,13%)
daddy/mommy	1 (1,06%)
ojcze/matko	1 (1,06%)
raz mamo/tato, a raz mamusi/tatusiu	1 (1,06%)
brak odpowiedzi	1 (1,06%)
Czy badani okazują szacunek swoim dziadkom i osobom starszym w ich otoczeniu?	
tak	86 (91,49%)
trudno powiedzieć	8 (8,51%)
Jak badani zachowują się w sytuacji, gdy ich babcia/dziadek kolejny raz opowiada tę samą historię?	
słuchają, udając zainteresowanie, aby nie urazić babci/dziadka	49 (52,13%)
aktywnie słuchają i zadają pytania dotyczące historii	25 (26,6%)
przerywają i mówią, że babcia/dziadek już to opowiadali	14 (14,89%)
przewracają oczami i odpływają myślami	3 (3,19%)
brak odpowiedzi	3 (3,19%)
Czy badani starają się pomagać osobom z ich otoczenia, nawet jeśli nie mają na to ochoty?	
tak	44 (46,81%)
to zależy od sytuacji	39 (41,49%)
czasami	8 (8,51%)

ciąg dalszy na następnej stronie

Tabela 5. Przestrzeganie zasad grzecznościowych przez badanych w określonych kontekstach sytuacyjnych (cd.)

Kategoria odpowiedzi	N
nie	3 (3,19%)
Czego zdaniem badanych uczniów nie powinien robić, gdy nauczyciel udostępni mu numer telefonu?	
udostępniać numeru innym	32 (34,04%)
pisać i dzwonić bez konkretnego powodu	26 (27,66%)
robić sobie żartów	15 (15,96%)
inne	10 (10,64%)
dzwonić w nieodpowiednich godzinach	7 (7,46%)
niezrozumienie pytania	4 (4,25%)
Umiejętność zawiązania krawata/kokardy przez badanych	
tak	47 (50%)
nie	35 (37,23%)
tak, ale ktoś musi mi pomóc	12 (12,77%)

Źródło: opracowanie własne.

Badani uczniowie wykazali zróżnicowane strategie dotyczące reakcji na dzwonicie telefonu podczas ważnej rozmowy z inną osobą. Najczęściej wskazywano na nieprzerywanie rozmowy i sprawdzenie, kto dzwoni (39,36%), ignorowanie połączenia (29,79%) oraz uprzednie przeproszenie rozmówcy i odebranie telefonu (22,34%). Część badanych deklarowała, że zależy to od osoby dzwoniącej lub od rozmówcy (po 1,06%), a inni uznawali, że telefon można zignorować, jeśli sprawa nie jest pilna (2,13%). W odniesieniu do sytuacji opisanej jako „Gdy podczas siedzenia w poczekalni podchodzi do Ciebie z pytaniem osoba starsza, należy...”, odpowiedzi uczniów ujawniły tendencję do ustępowania miejsca osobom starszym (76,6%), mimo że nie wszyscy respondenci rozumieli w pełni kategorię sytuacyjną, na którą poprawnie odpowiedziało 11 uczniów (11,7%). W kontaktach z rodzicami badani stosowali formy typu „mamo/tato” (86,17%). Większość uczniów deklaruje okazywanie szacunku wobec osób starszych (91,49%) oraz zainteresowanie opowieściami dziadków, nawet w przypadku powtarzalności treści (52,15%). Ponadto prawie połowa respondentów deklarowała chęć udzielania pomocy innym, nawet jeśli nie towarzyszył temu entuzjazm (46,81%). Respondenci byli również świadomi zasad dotyczących korzystania z numeru telefonu wychowawcy, wiedząc, czego nie powinno się z nim robić: nie udostępniać numeru (34,04%), nie pisać bądź dzwonić bez konkretnego powodu (27,66%), nie używać numeru do żartów (15,96%). Badani deklarują umiejętność sa-

modzielnego wiązania kokardy bądź krawata (50%) lub dokonania tego przy pomocy innych (12,77%). Jedynie dwunastu respondentów nie potrafi tego czynić. Badani uczniowie w większości deklarują przestrzeganie zasad kulturalnego zachowania w konkretnych sytuacjach społecznych. Zbliżone obserwacje dotyczące praktykowania norm społecznych przedstawiają Hrehorowicz i Magdalena Gietka²⁷, wskazując, że studenci pedagogiki w znacznym stopniu deklarują stosowanie zasad wpisujących się w kulturę akademicką.

4. Omówienie wyników

Badania pokazują, że ankietowani uczniowie posiadają wiedzę o zasadach *savoir-vivre*'u, potrafią poprawnie zdefiniować pojęcie tego terminu i podać przykłady zachowań świadczących o uprzejmości. W zakresie opinii i przekonań wobec norm społecznych respondenci negatywnie postrzegają osoby zachowujące się w sposób sprzeczny z przyjętymi zasadami społecznymi. Uczniowie wskazywali nadmierne odsłanianie ciała i prowokacyjny charakter ubioru jako kluczowe kryteria oceny tego, jak nie należy ubierać się do szkoły. Analiza deklarowanych zachowań wskazuje, że młodzież przestrzega odpowiednich zasad w określonych sytuacjach, przy czym niektóre aspekty, takie jak zachowanie w kinie czy w środkach transportu publicznego, wymagają dodatkowego uzupełnienia wiedzy i praktyki. Ponadto wyniki sugerują, że warto wzmacniać kompetencje językowe i społeczne młodzieży, które w obecnym kontekście mogą być postrzegane jako mniej istotne, a które mają potencjalną wartość edukacyjną.

5. Ograniczenia badania

Ograniczenia przeprowadzonego badania dotyczą głównie reprezentatywności próby. Pomimo losowego doboru próby nie można w pełni zagwarantować, że wyniki są reprezentatywne dla całej populacji uczniów szkół średnich. Badanie opierało się na samoocenie i deklaracjach uczniów dotyczących ich wiedzy na temat zasad etykiety, co wiąże się z kolejnym ograniczeniem, którym jest subiektywność odpowiedzi badanych. Uczniowie mogli odpowiadać w sposób, który uważali za społecznie akceptowalny, a nie odzwierciedlający ich rzeczywiste zachowanie. Ze względu na ograniczenia

---

27 Arleta Hrehorowicz i Magdalena Gietka, „Kultura akademicka pokolenia 'Z', czyli o praktykowaniu przez studentów pedagogiki zachowań wpisujących się w kulturę akademicką”, *Transformacje*, nr 1 (2023): 215.

badania, w tym nierówną reprezentację płci, warto w przyszłości przeprowadzić dalsze badania w celu pogłębienia wiedzy na temat postrzegania ubioru szkolnego oraz czynników wpływających na opinię uczniów. Ograniczenia mogą również wynikać z projektu ankiety i zakresu pytań. Niektóre aspekty etykiety mogły nie zostać uwzględnione lub odpowiednio przeanalizowane w badaniu, co mogło wpłynąć na ogólny obraz wiedzy młodzieży i stosowania zasad etykiety. Godnym uwagi ograniczeniem jest kontekst kulturowo-społeczny. Wyniki mogą być specyficzne dla tego kontekstu badanej grupy, co oznacza, że nie można ich bezpośrednio przenieść na inne grupy uczniów w różnych regionach lub krajach.

Zakończenie

Celem prowadzonych badań empirycznych była próba określenia, jakie elementy zasad *savoir-vivre'u* są znane badanej młodzieży w aspekcie wiedzy, opinii oraz deklarowanych zachowań. Analiza uzyskanych wyników pozwala stwierdzić, że badana młodzież wykazuje znajomość podstawowych zasad *savoir-vivre'u*, jednak niektóre elementy kultury osobistej wymagają wzmocnienia. Wyniki badania wskazują, że interwencje edukacyjne w szkołach średnich, ukierunkowane na rozwijanie wiedzy i praktycznych umiejętności w zakresie *savoir-vivre'u*, mogą przyczynić się do uzupełnienia braków. W świetle wyników badania zarówno rodzice, jak i instytucje edukacyjne powinni zwracać uwagę na kształtowanie właściwych postaw i norm zachowania, a także na przeciwdziałanie niewłaściwym zachowaniom młodzieży. Kultura osobista wywiera istotny wpływ na życie młodych ludzi i odgrywa znaczącą rolę w ich przygotowaniu do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie. Współczesny świat, coraz bardziej skoncentrowany na jednostce, wymaga również promowania postaw związanych z empatią i szacunkiem wobec innych, aby przyszłe pokolenia mogły funkcjonować w bardziej zrównoważonym i kulturalnym społeczeństwie.

References/Bibliografia

AKTY PRAWNE

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Dz.U. 1991. Nr 95, poz. 425.

OPRACOWANIA

Bullo, Anna i Peter J. Schulz. „Parent-child Communication, Social Norms, and the Development of Cyber Aggression in Early Adolescence”. *Journal of Youth and Adolescence* 51, nr 9 (2022): 1774–1786. <https://doi.org/10.1007/s10964-022-01625-1>.

- Gajewski, Mariusz. „Proces socjalizacji dzieci i młodzieży: podstawowe mechanizmy, funkcje, rodzinne i społeczne konteksty”. W *Tradiție și inovație în educație Învățământul superior: Clasic versus modern*, t. 2. Universitatea de Stat din Tiraspol, 2019.
- Gałęziowska-Krzystolik, Anna Maria. „Grzeczność polska i francuska: Różnice i podobieństwa”. W *Czym kultura polska może uwieść frankofona?*, redakcja Andrzej Zieniewicz i Anna Rabczuk. Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2015.
- Hrehorowicz, Arleta. „Ocena poziomu wiedzy studentów pedagogiki z pokolenia ‘Z’: O *savoir-vivre* w perspektywie badań ilościowych i jakościowych”. *Transformacje*, nr 2 (2022): 270–296.
- Hrehorowicz, Arleta i Magdalena Gietka. „Kultura akademicka pokolenia ‘Z’, czyli o praktykowaniu przez studentów pedagogiki zachowań wpisujących się w kulturę akademicką”. *Transformacje*, nr 1 (2023): 203–222.
- Jawor, Anna. „Dobre wychowywanie widziane przez kryształ, czyli *savoir-vivre* według Zofii Stryjeńskiej”. *Kultura i Edukacja* 2023, nr 1 (2023): 113–130. <https://doi.org/10.15804/kie.2023.01.08>.
- Kurek-Kokocińska, Stanisława. *Przestrzenie kultury książki w publikacjach z zakresu *savoir-vivre*'u: Od PRL do Facebooka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2023. <https://doi.org/10.18778/8331-440-2>.
- Łobocki, Mieczysław. *Metody i techniki badań pedagogicznych*. 7 wyd. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2008.
- Łobocki, Mieczysław. *Teoria wychowania w zarysie*. 7 wyd. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010.
- Łuczynski, Jan. *Zarządzanie edukacyjne a wychowanie uczniów w szkole*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011.
- Martínez-Fernández, Mª Belén, Mª José Díaz-Aguado, José C. Chacón i Javier Martín-Babarro. „Student Misbehaviour and School Climate: A Multilevel Study”. *Psicología Educativa* 27, nr 1 (2020): 1–11. <https://doi.org/10.5093/psed2020a10>.
- Maszke, Albert Wojciech. *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2008.
- Oh, Byeung-Kuk. „The Impact of Misbehaving Peers: Behavioral Consequences in Classrooms”. *Korea and the World Economy* 25, nr 2 (2024): 89–111. <https://doi.org/10.46665/kwe.2024.08.25.2.89>.
- Parafiniuk-Soińska, Janina. *Teoretyczne i empiryczne przesłanki doboru celów i treści kształcenia nauczycieli*. Rozprawy i Studia 144. Wydawnictwo Naukowe US, 1994.
- Pilch, Tadeusz, Teresa Bauman i Andrzej Radzko. *Zasady badań pedagogicznych*. 2 wyd. Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 1998.
- Schwinghammer, Herbert. *Wielka księga *savoir-vivre*'u*. Tłumaczenie Barbara Tarnas. Klub dla Ciebie, 2005.
- Stawinoga, Vanessa. „Autorytet nauczyciela – zrobotyzowany ideał i wróg rodzica, czyli świadectwo upadku”. *Etyka Biznesu i Zrównoważony Rozwój: Interdyscyplinarne studia teoretyczno-empiryczne* 1 (2023): 42–52.
- Stryjeńska, Zofia. *Savoir-vivre czyli Nowoczesne pojęcia o dobrem wychowaniu oraz przegląd pobieżny zwyczajów towarzyskich*. Bosz, 2019.
- Tabiś, Daniel. „Etiquette and *Savoir-Vivre* in a Modern Teenager’s Living Space”. *Catholic Pedagogy* 35, nr 1 (2024): 304–321. <https://doi.org/10.62266/pk.1898-3685.2024.35.26>.

- Valiente, Carlos, Jodi Swanson, Dawn DeLay, Ashley M. Fraser i Julia H. Parker. „Emotion-Related Socialization in the Classroom: Considering the Roles of Teachers, Peers, and the Classroom Context”. *Developmental Psychology* 56, nr 3 (2020): 578–594. <https://doi.org/10.1037/dev0000863>.
- Wang, Yijie, Mingzhang Chen i Ji Hyun Lee. „Adolescents’ Social Norms across Family, Peer, and School Settings: Linking Social Norm Profiles to Adolescent Risky Health Behaviors”. *Journal of Youth and Adolescence* 48, nr 5 (2019): 935–948. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-00984-6>.

NETOGRAFIA

„Savoir-vivre”. Słownik języka polskiego PWN. Dostęp 4 lutego 2026. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/savoir%20vivre.html>.